

Usporedba geopolitičkog značenja post-hladnoratovskih krugova proširenja NATO-a

PETAR KUREČIĆ

Hrvatski sabor, Hrvatska

Proširenje NATO-a nakon hladnog rata, izvedeno u dva kruga s ukupno deset novih država primljenih u članstvo NATO-a, predstavlja ključan dobitak u izgradnji sigurnosne arhitekture post-hladnoratovske Europe, te je najznačajniji sigurnosni dobitak za Europu nakon raspada Varšavskog ugovora i SSSR-a. Dva kruga proširenja NATO-a bila su vrlo različita po svojem teritorijalnom opsegu, regionalnoj pripadnosti, trenutnim okolnostima unutar NATO-a, te utjecaju na geopolitičke odnose u Europi i geostrateške odnose SAD-a i Rusije. Prethodili su proširenju Europske unije na deset postkomunističkih država Europe. Nakon 11. rujna 2001., uspješna izvedba drugog kruga proširenja NATO-a postala je jedan od strateških ciljeva u borbi protiv terorizma SAD-a i njegovih saveznika. Proširenje je značajno promijenilo odnose u NATO-u i geopolitičku ravnotežu u Europi, šireći zonu sigurnosti i stabilnosti na istok i jugoistok Europe. Utjecaj NATO-a se širi na granične regije Europe, te prelazi i njihove granice. Treći krug proširenja najavljen je na summitu u Bukureštu, tijekom kojeg su Hrvatska i Albanija pozvane da se priključe NATO-u. Treći krug proširenja vjerojatno će uključivati i Makedoniju, ako ta država s Grčkom riješi spor oko imena. Ako bi NATO u članstvo uključio države iz regije Zapadnog Balkana, imao bi još značajniju ulogu u stabilizaciji ovog nestabilnog prostora, posebno u rješavanju problema koji neovisnost Kosova predstavlja za stabilnost regije. Budući strateški izazovi europskoj sigurnosti bit će vezani uz odnose NATO-a i Rusije, posebno uz ambicije NATO-a u istočnoj Europi i u regiji Kavkaza. Ako NATO odluči u članstvo pozvati Gruziju i Ukrajinu, možemo očekivati rusku reakciju, koja bi mogla dovesti do sveprisutne i dugotrajnije nestabilnosti velikog dijela Europe, ali i dijela Euroazije.

Ključne riječi: NATO, post-hladnoratovsko razdoblje, proširenje, geopolitički odnosi, Europa, Rusija, zona sigurnosti, Hrvatska, Zapadni Balkan, Kosovo

1. Uvod

Proširenje NATO-a nakon hladnog rata, koje doživljava svoj treći krug, povećalo je članstvo ovog vojno-političkog saveza, istodobno uvodeći NATO u regije u kojima nikada prije nije bio prisutan. NATO je u prvom krugu proširenja proširio svoje članstvo sa tri članice: Češka Republika, Mađarska i Poljska, a u drugom krugu s čak sedam novih članica: Bugarska, Estonija, Letonija, Litva, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Treći krug proširenja, najavljen na summitu NATO-a u Bukureštu u travnju 2008.

godine, uključio bi u članstvo NATO-a Hrvatsku i Albaniju, jer su te države dobile pozivnicu za ulazak u članstvo. NATO bi time kroz članstvo Hrvatske ovladao i istočnom obalom Jadrana, zaokružio još više nestabilnu regiju Zapadnog Balkana, a kroz članstvo Albanije, te Makedonije ako do njega dođe, postao i još značajnije prisutan u regiji Zapadnog Balkana, dobivši tako još veće mogućnosti djelovanja pri rješavanju velikih sigurnosnih izazova koji i danas obilježuju ovu regiju: Kosovo, te Bosna i Hercegovina.

Osnovna teza koju će ovaj rad pokušati dokazati jest: proširenje NATO-a nakon hladnog rata, dosad izvedeno u dva kruga s deset

država primljenih u članstvo, predstavlja ključan dobitak u izgradnji sigurnosne arhitekture post-hladnoratovske Europe i najveći sigurnosni dobitak u Europi.

Proširenje je bilo izvođeno u različitim okolnostima, a svaki krug proširenja donio je, i u budućnosti će donijeti različite implikacije, s obzirom na: obuhvat kruga proširenja, regionalnu zastupljenost država obuhvaćenih proširenjem, okolnosti u kojima je proširenje izvođeno, te utjecaj proširenja na geopolitičke odnose u Europi.

Osnovna vrijednost i značaj NATO-a u izgradnji nove, post hladnoratovske sigurnosne arhitekture u Europi, vidi se u tome da je NATO gotovo potpuno uspio očuvati mir u Europi od svoga postojanja (osim u ratu u bivšoj Jugoslaviji, ali je zaustavio taj rat), te ostaje glavni stup koji drži euroatlantsku zajednicu (koju čine Europa i Angloamerika) na okupu. Savez koji okuplja obje strane Atlantika čini okosnicu europske sigurnosti.

Značaj proširenja NATO-a, kao najvažnije sigurnosne organizacije u Europi, jedine koja nakon hladnog rata ima sposobnosti za djelovanje na očuvanju mira i europske sigurnosti, za izgradnju post hladnoratovske sigurnosne arhitekture u Europi bio je ključan. Proširenjem je vraćen dio istočne i srednje Europe natrag u jezgru Europe. Regije su preko članstva u NATO-u povezane s transatlantskim savezom i zapadnom Europom, što je lakšim učinilo njihovo primanje u ostale europske organizacije (Simon, 1995: 36).

Proširenje je pomoglo integraciju i izgradnju zajednice sa zapadnim zemljama, te unutar same srednje i istočne Europe, kroz mehanizme kao što su zajedničko sigurnosno planiranje i vojna suradnja. Najvažnije od svega je da je proširenje utemeljilo čvrstu sigurnosnu strukturu u srednjoj i dijelu istočne i jugoistočne Europe, ključnu za daljnji razvoj demokracije, tržišnih gospodarstava i suradnje među državama (Cornish, 1996: 68; Simon, 1996: 50).

Proširenje jedinstvene sigurnosne strukture sa zapadne polovice kontinenta na onu istočnu, značilo je prelazak linije podjele Europe, te su stvoreni preduvjeti za stvaranje jedinstvene, nedjeljive europske sigurnosne arhitekture. NATO je u svim svojim službenim dokumentima tijekom devedesetih godina naglašavao da je europska sigurnost nedjeljiva, te da je cilj izgradnja jedinstvene europske sigurnosne arhitekture. Rusija je htjela europsku sigurnosnu arhitekturu graditi kroz OESS (tada KESS),

kako bi zadržala utjecaj i mogla sprečavati odluke koje ne bi smatrala korisnima za sebe. No, ova organizacija nije imala ni mogućnosti ni kapacitete stvarna djelovanja, kao što je to imao NATO. Osim toga, NATO je glavni eksponent uključenosti SAD-a u europska sigurnosna i obrambena pitanja, a njegovo djelovanje na očuvanju mira u Europi toliko hladnog rata, percipirano je kao uspjeh. Kad tome pribrojimo utjecaj koji SAD imaju u NATO-u, bilo je posve logično zašto su SAD insistirale na očuvanju NATO-a i uključenosti u europsku sigurnosnu strukturu, time postavši glavni arhitekt europske sigurnosti i izgradnje europske sigurnosne arhitekture i u post hladnoratovskom dobu. Europska sigurnost i danas je nezamisliva bez sudjelovanja SAD-a.

Važna korist koju su NATO, ali i Europa u cjelini, stoga, dobili proširenjem NATO-a, jest širi zadatak izgradnje europske sigurnosne arhitekture. NATO osim davanja jamstva svojim novim članicama, treba pomoći državama u Europi koje se možda neće pridružiti, ali su strateški vrlo važne za sigurnost Europe kao što je npr. Ukrajina. NATO se fizički primaknuo Rusiji, a suradnjom s vojnim snagama država istočne i srednje Europe više se upoznao s doktrinama i načinom rada vojnih snaga nekadašnjeg Varšavskog ugovora. Kombinacija koja uključuje prošireni NATO i Partnerstvo za mir kao sredstva razvitka vojne suradnje različitih država, donosi poboljšanja u suradnji na polju sigurnosti među državama.

Proširenje NATO-a i Europske unije ne samo da geografski proširuje mogućnosti suradnje na političkom, ekonomskom i vojno-sigurnosnom polju, već daje i priliku da se kroz zajednički rad na potpunoj integraciji ovih država u institucije Zapada, testira transatlantsko partnerstvo. NATO je dvaput u devedesetim godinama 20. stoljeća uspješno intervenirao kako bi zaustavio ratove na Balkanu, potpisao je sporazum o novim odnosima s Rusijom, te se uspješno proširio na tri države srednje Europe. Po prvi put u povijesti, SAD nisu morale brinuti brigu o tome da li će na europskom kontinentu izbiti rat velikih, kontinentalnih razmjera, što je dokaz uspjeha osiguranja mira u Europi u desetljeću nakon hladnog rata. Istodobno, ostale su u velikoj mjeri uključene u europska sigurnosna i obrambena pitanja.

Proširenje je pojačalo mogućnosti NATO-a u rješavanju kriza u njihovim ranijim stadijima. Prošireni NATO posjeduje veće sposobnosti za vojne intervencije, dok moguća kriza potpuno ne izmakne kontroli. Države srednje i istočne Europe predstavljaju dobru odskočnu

dasku za intervencije u lokalnim i regionalnim sukobima na velikom prostoru od Baltika preko Crnog mora do Bliskog istoka, što se pokazalo npr. u ratu u Iraku i Afganistanu, kad je američka vojska koristila teritorij novih članica NATO-a.

Prošireni NATO i Rusija trebaju surađivati kako bi Europa postala i ostala stabilnim okruženjem. Proširenje NATO-a donijelo je i mogućnost da se demokracija i ostale vrijednosti sa Zapada prošire još dalje na Istok kako bi utjecale na režime u bivšem SSSR-u. Dokaz ove tvrdnje može se vidjeti u smjenama autoritarnih režima u Gruziji, Ukrajini i Kirgistanu 2004. i 2005. godine, no to je izazvalo sve snažniju rusku reakciju.

Još jedna strateška korist, koja se tiče činjenice da će proširenje omogućiti NATO-u da bude bolje pripremljen za ispunjavanje misija izvan svog teritorija, pa čak i izvan Europe, također se može dovesti u vezu s novim zadaćama i ciljevima NATO-a¹.

Učinak svih ovih koristi koje je NATO dobio svojim proširenjem, jest poboljšanje stabilnosti i promicanje integracije Europe. Unutar NATO-a prevagnulo je mišljenje da srednja i istočna Europa kao prostor koji bi ostao izvan NATO-a manje doprinosi sigurnosti i stabilnosti nego unutar NATO-a. Što se tiče Rusije i problema koje je tada imala, ispravnim se pokazalo mišljenje da je najbolji način za promicanje demokracije u Rusiji upravo snažno promicanje demokracije u srednjoj i istočnoj Europi (Duffield, 1994: 106). Iako je Rusija pokazivala da bi bila mnogo zadovoljnija kad bi se Zapad proširio putem drugih mehanizama, NATO je ipak bio i morao biti ključni dio procesa proširenja Zapada (Fierke, 1999: 38).

Europska unija se također proširila, ali EU, bez obzira na svoju sigurnosnu i obrambenu politiku, ipak nije obrambeni savez, što NATO jest, te ne može biti zamjena NATO-u, kao što ni NATO ne može biti zamjena EU-u (Schimmelfennig, 2003: 76).

2. Program i strategija proširenja NATO-a

Program proširenja i djelovanja NATO-a bio je mnogo širi nego što je to bio program

djelovanja NATO-a za vrijeme hladnog rata, stoga su naponi kako bi proces uspio, morali biti veliki. Post-hladnoratovska proširenja i pomak NATO-a na nekadašnji Istok, za razliku od hladnoratovskog djelovanja NATO-a, koje je imalo prvenstveno vojnu svrhu, imaju širu političku svrhu i složenija su. Proširenje je imalo žarište na oblikovanju unutarnje politike i obrambenih pitanja novih članica, te na oblikovanju odnosa među državama u srednjoj i istočnoj Europi. Ciljevi proširenja bili su demokracija u novim članicama i stabilnost u široj i složenoj regiji čija sigurnosna struktura ne bi trebala biti čvrsto bipolarna, nego multipolarna. U strategiji proširenja, NATO se jako mnogo bavio odnosima s Rusijom. Činjenica je, da je proširenje moglo doživjeti potpuni neuspjeh ili neuspjeh na nekim poljima, a odnosi s Rusijom ostati dobri. Isto tako, proširenje je moglo u potpunosti uspjeti, a da odnosi s Rusijom budu lošiji. Ono što je bilo najvažnije, bio je cilj da NATO i ovako proširen ostane učinkovit, bude sposoban ispunjavati svoje nove obveze, zadaće i misije, da uspijeva u pomaganju novim članicama i da ima jake veze s ostalim državama Europe. No, proširenje je uključivalo mnogo više od vojne strategije. Uključivalo je političku, gospodarsku i diplomatsku strategiju, od kojih je svaka imala svoje osjetljive detalje. Ove posebne strategije morale su biti koordinirane kao krovna strategija. SAD i Europa su za potpuni uspjeh proširenja trebali strategiju koja je mogla maksimalizirati koristi, kontrolirati troškove i minimalizirati rizike. Ovakva strategija morala je imati koherentnu vezu između ciljeva i sredstava. Morala je biti i sposobna predvidjeti rad na ostvarivanju više ciljeva i baviti se s više različitih političkih ciljeva odjednom. Morala se usmjeriti na ključne igrače u procesu proširenja: tadašnje članice NATO-a, države koje su postale novim članicama, države koje nisu predviđene da postanu članice, Rusiju, te ostale države proizašle iz nekadašnjeg SSSR-a. Izrada Studije o proširenju NATO-a započela je tek u prosincu 1994., a dovršena je u rujnu 1995. godine, te se Studija nametnula kao temeljni dokument prema kojem će se proces proširenja izvoditi. Postavila je i prvenstveno političke kriterije za dobivanje pozivnice za članstvo u NATO-u, koji su se vodili prema pet točaka tadašnjeg ministra obrane SAD-a W. Perryja, koje su postale službene Strategije proširenja NATO-a. Kriteriji za države kandidate su bili: demokratsko uređenje i vlast, funkcionalno tržišno gospodarstvo, riješena granična pitanja, civilna kontrola oružanih snaga i pokazivanje napretka prema kompatibilnosti i inter-operabilnosti oružanih snaga. NATO se

¹ Operacije uspostave i održanja mira, stabilizacije i operacije „out of area“ postale su dio svakodnevnice NATO-a. NATO je razvio sposobnost projekcije svojih snaga, brzo i na velike udaljenosti (NATO Response Force, uspostavljene na Praškom summitu). Prisutnost snaga NATO-a u srednjoj i istočnoj Europi povećava sposobnost razmjешtanja snaga NATO-a na Balkanu, Mediteranu, u sjevernoj Africi, te u Perzijskom zaljevu.

proširio prema postulatima sadržanim u Studiji o proširenju NATO-a (*Study on NATO Enlargement*), prihvaćenoj krajem 1995. godine, koja je time postala službeni dokument prema kojem se NATO trebao proširivati, a istodobno i vršiti svoju preobrazbu, kako bi se prilagodio bitno izmijenjenim uvjetima i novim sigurnosnim izazovima post-hladnoratovskog razdoblja. Kasnije odluke različitih tijela NATO-a, uključujući i odluke Sjevernoatlantskog vijeća (*The North Atlantic Council*), donijete na summitima i sastancima, na nivou šefova država i vlada NATO-a, vuku svoje teorijske korijene i zasnovane su na stručnim promišljanjima NATO-ovih stručnjaka i planera politike, u NATO-ovoj strategiji proširenja. Strategija je trebala sadržavati vojne, političke, ekonomske i diplomatske ciljeve i sredstva za njihovo ostvarivanje. Posebna pozornost trebala je biti posvećena i državama koje nisu trebale postati članice u prvom krugu proširenja, državama koje su razvile partnerstvo sa NATO-om, ali nisu predviđene postati članicama (Ukrajina, Uzbekistan, Azerbejdžan, Gruzija), te Rusiji².

ključ za uspješne odnose sa svim državama bivšeg SSSR-a na strateškoj razini, bili su njihovi odnosi s Rusijom, te odnos NATO-Rusija, u kojem je, izuzev zahlađenja odnosa zbog akcije na Kosovu, bilježen napredak, pojačan nakon 11. rujna 2001. godine. Kasnije je opet došlo do zahlađenja odnosa, zbog planirane izgradnje raketnog štita u Europi, što Rusija percipira kao prijetnju sigurnosti.

3. Prvi krug proširenja: provedba i geopolitičko značenje

Da se NATO 90-tih godina nije uključio u rješavanje problema sigurnosnog vakuuma u Europi, države srednje i istočne Europe bile bi ostavljene u stanju kronične nesigurnosti, te stoga ne bi bile sposobne razviti demokraciju, provesti reforme i napredovati (Asmus et al., 1993: 35). Osim toga, NATO bi postao nepotreban, jer bi se vidjelo da savez s tolikim kvantumom moći i mogućnostima za djelovanje, nije sposoban djelovati. Razlog tome bila je nemogućnost pos-

tizanja konsenzusa među europskim saveznicima. NATO je nekoliko godina mirno promatrao agresiju na Hrvatsku i BiH, ne čineći ništa. Da se nije konačno uključio u rješavanje ovog sukoba, također bi se pokazao nepotrebnim.

Proširenje NATO-a spriječilo je stvaranje sigurnosnog vakuuma u srednjoj i istočnoj Europi, koja bi bila izložena pseudo neutralnom okružju u kojem bi vojne sile mogle odmjeravati snage. U takvom okružju, svaka država bi bila ranjiva od strane drugih. Druga mogućnost koja bi se pojavila bila bi ranjivost prema Rusiji, koja je mogla steći dovoljno snage da počne ostvarivati imperijalne težnje prema ovoj regiji. Razvoj događaja kojeg su se svi najviše bojali bio je moguće suparništvo Njemačke i Rusije, koje bi moglo Njemačku izvući iz NATO-a i u Europu vratiti tripolarni sigurnosni sustav (Chalmers, 1993: 435). Srednja i istočna Europa toliko su važne za sigurnost Europe i NATO-a da bi ih NATO morao braniti bez obzira na to jesu li države iz ove regije članice NATO-a ili ne. Proširenje je stoga omogućilo da NATO brani istočnu i srednju Europu mnogo lakše i s manje napora i troškova nego kad bi regija bila ostavljena izvan članstva.

Članstvo u NATO-u također je omogućilo državama srednje i istočne Europe da se brane s mnogo manjim izdvajanjima za obranu, kao i razvoj civilno-vojnih odnosa u pravcu veće demokratizacije. Članstvom u NATO-u postaju korisnici sigurnosnih jamstava i koristi koje im pružaju moćni Saveznici. Tako mogu obraniti sami sebe s mnogo manjim snagama i vojnim proračunima, te svoje napore usmjeriti na razvoj vojnih snaga veće kvalitete koje mogu blisko surađivati sa snagama NATO-a (Nelson, 1998: 142).

Primanje Češke Republike, Mađarske i Poljske u punopravno članstvo NATO saveza, 1999. godine, izazvalo je opće zadovoljstvo u tim državama. Nakon što su ove tri države zauzele svoja mjesta u Sjevernoatlantskom vijeću 12. ožujka 1999. godine, došlo je i do novih pogleda na proširenje. Pojavila su se mišljenja da je njihovo uspješno pridruživanje došlo zbog pogrešnih razloga, da je proširenje NATO-a bilo motivirano osjećajem milosrđa ili osjećaja potrebe da se iskoristi ukazana prigoda, te da su države koje su dobile pozivnicu za pridruživanje izabrane subjektivno, zahvaljujući pritisku SAD-a, bez obzira na to što su njihove oružane sile trebale ozbiljne reforme i nisu predstavljale pravi doprinos NATO-u (Brown, 1995; Perlmutter i Carpenter, 1998).

Drugi pogled na prvi krug proširenja nove tri članice smatrao se ključnim za određivanje

2 Strategija proširenja kakvu je predlagao strateški mislilac iz *think-tank*a RAND Corporation, R. Kugler, imala je šest ključnih točaka: poticanje Europske unije na brže proširenje, postizanje jačeg stupnja konsenzusa unutar NATO-a, izvođenje obrambenog dijela proširenja u što većem obimu, prihvaćanje granica proširenja, izgradnja jačih veza na polju sigurnosti s državama koje neće postati članice, te promicanje demokratskih odnosa između Rusije i njenih susjednih država. Veći dio prijedloga ugrađen je u Strategiju proširenja.

nove uloge NATO-a u Europi, te smatra da proširenje ima jedinstven doprinos poboljšanju odnosa Saveznika s državama nečlanicama (Spinant, 2000: 63; Asmus 2002: 45).

Proširenje je, osim promicanja demokracije, imalo, ima i imat će gospodarske učinke. Omogućilo je stvaranje klime u kojoj kapital slobodno priteče u regiju, jer se osjeća sigurnim zbog stabilne okoline koju jamči NATO (Sandler, Hartley, 1999: 97).

Postojala su dva osnovna pristupa prvom krugu proširenja: ograničeno proširenje i širi krug proširenja, koji bi uključivao i Sloveniju i Rumunjsku. Članice NATO-a imale su različite poglede na prvi krug proširenja, u čemu su ulogu imali i geopolitički interesi. Geopolitičko objašnjenje ovih preferencija može se objasniti time da su države koje su bile geografski bliže smještene državama srednje i istočne Europe bile više predane proširenju. Geografska sastavnica može objasniti zašto su pokretači proširenja bili smješteni u sjeveroistočnom krilu NATO-a, a usporivači u sjeverozapadnom i jugozapadnom krilu. Geografska sastavnica također objašnjava zašto su države članice sa sjevera, prvenstveno nordijske države, uglavnom podržavale ograničeno proširenje, a južne države željele su u članstvo uključiti i Sloveniju i Rumunjsku. Otpočetka je bilo jasno da će Poljska i Češka Republika činiti jezgru novog proširenja. Razumljivo je da su države smještene najbliže ovim državama bile najviše zainteresirane za njihovo uključivanje u članstvo. Prvenstveno se misli na Njemačku. U njenoj perspektivi srednja Europa je bila strateški glaxis prema prostoru moguće nove nestabilnosti. Uključivanje srednje Europe u NATO politički bi stabiliziralo ovaj glaxis, te bi pomaknulo granicu Zapada dalje na istok. Njemačka više ne bi imala status prve linije obrane Zapada. Države sjeveroistočnog sektora NATO-a najviše bi bile pogođene nestabilnošću u srednjoj i istočnoj Europi. Analogijom se može zaključiti da isto vrijedi i za nordijske države NATO-a i njihovo zalaganje za članstvo baltičkih država, te za mediteranske države i njihovo zalaganje za članstvo Slovenije (Italija) i Rumunjske (Francuska) u NATO-u. Italija je željela Sloveniju u članstvu kako bi stvorila ravnotežu u NATO-u s obzirom na neminovan pohod NATO-a na istok, a Francuska je željela Rumunjsku u članstvu kao svog kandidata kako bi uspostavila ravnotežu prema proameričkim kandidatima iz srednje Europe.

Partnerstvo za mir odigralo je u početku ključnu ulogu u procesu proširenja, jer je omogućilo snagama ove tri današnje članice da

djeluju uz bok snagama NATO-a i ostalih Partnera, te su stoga bile sposobne značajno doprinijeti primjeni Daytonskog sporazuma u BiH. Svaka je država bila više ili manje uspješna u izgradnji i primjeni demokratske i civilne kontrole oružanih snaga. Općenito je pred bivšim komunističkim državama bio golem zadatak koji su trebale ispuniti, kako bi se pridružile NATO-u. One koje ga nisu ispunile, nisu dobile pozivnicu za članstvo i o njima ovisi ako i kada će je dobiti (Nelson, 1998: 145).

Uz opsežne reforme gospodarstva koje su morale i još uvijek moraju vršiti, ove države trebale su vršiti usvajanja demokratskih načela upravljanja oružanim snagama, te obrambene reforme, prvenstveno kroz postizanje inter-operabilnosti. Područje u kojem su Češka, Mađarska i Poljska najviše mogle ponuditi bilo je uspješno promicanje stabilnosti u istočnoj i jugoistočnoj Europi (Cotter, 1995: 78). No, mogle su i mogu ponuditi pozitivno i uspješno iskustvo reformi i zalaganja kako bi postale članicama, što su ostale države mogle uvidjeti i pokušati ih preslikati, a države koje još nisu postale članicama, mogu iz tog iskustva učiti još uvijek (Gazdag, 1997: 108).

Većina bivših komunističkih država bila je i ostala ujedinjena u zajedničkom cilju članstva u NATO-u i Europskoj uniji, što je bio glavni pokretač njihova postupnog napretka prema tržišnoj ekonomiji i demokratskom društvu, te stabilnijim odnosima sa susjedima. Osim Bjelorusije i Armenije, koje njeguju bliske odnose s Rusijom, sve post-komunističke europske države izrazile su čvrstu želju postati dijelom euroatlantskih integracija. Dosad je 10 država to i uspjelo postati.

Velik prostor istočne polovice europskog kontinenta postao je prostorom integracije, sigurnosti i stabilnosti. To je proces koji će trajati još 10 do 15 godina, prema sadašnjem tempu. A moguće je i da naiđe na brojne prepreke koje neće biti moguće svladati. Činjenica da su EU i NATO predvidjeli da zapadni Balkan postane jednog dana dio njihova članstva, ne znači da će se ovo u potpunosti i ostvariti, posebno kad je u pitanju Europska unija (Abramowitz, Hurlburt, 2002: 409).

Za određivanje koja će država biti pozvana u članstvo NATO-a, osim političkih kriterija za članstvo, bila su bitna dva čimbenika. Sukladno tome, stav NATO-a se oko svake države iskristalizirao prema njenoj sposobnosti za akciju tj. njenim kapacitetima, te strateškim interesima NATO-a. No, politički kriteriji ipak su bili ključni. Primjerice, zbog nepoštivanja političkih kriterija, Slovačka je, usprkos svoje strateške

važnosti za NATO i sposobnosti doprinosa ukupnim vojnim sposobnostima NATO-a, 1996. godine izbačena s liste zemalja koje će biti pozvane da se pridruže NATO-u, te je u prosincu 1996. godine odlučeno da će se na Madridskom summitu NATO-a pozvati tri države da počnu pristup u članstvo. Tako je otvorena podjela između kandidata za prvi krug proširenja i mogući drugi krug proširenja. NATO je izjavio da „u narednim godinama namjerava uputiti pozivnice državama koje su voljne i sposobne prihvatiti odgovornosti i obveze koje proizlaze iz članstva“³.

Pored prevladavajućih političkih razloga i stavova koji su presudili odabiru kandidata na summitu u Madridu, postojali su i drugi razlozi za odabir kandidata za proširenje, a zatim su ponajviše politički razlozi presudili o tome da budu odabrana tri kandidata, koji su ipak najviše zadovoljavali kriterije. No, većinu kriterija su zadovoljavali i drugi kandidati, a nisu izabrani. Činjenica da su u prvi krug proširenja bile uključene samo tri države, upućuje na to da su bili primijenjivi uski kriteriji i da je pokrenut ograničen proces. Želja bivših komunističkih država za pristupanjem europskim i euroatlantskim organizacijama, postavila je tri nove članice NATO-a u jedinstvenu poziciju, koja je bila promijenjena tek nakon pridruživanja slijedećih sedam članica. Ove tri države bile su prve koje su ucrtale put prema europskim integracijama, a na sigurnosnom planu ostvarile su željeni cilj. Postale su priznate i prepoznate kao stabilne države, koje zadovoljavaju uvjete demokracije, s tržišnom ekonomijom, te su pozvane da započnu pregovore s Europskom unijom o priključenju, koje su završile članstvom u Europskoj uniji 1. svibnja 2004. godine.

Tri nove članice NATO-a, primljene u članstvo prvim krugom proširenja nakon hladnog rata, značajno su doprinijele sigurnosti euroatlantskog prostora na političkom i vojnom polju. Kao predvodnici regionalnog stremjenja u postizanju sigurnih tržišnih ekonomija i liberalne demokracije s vjerodostojnim obrambenim kapacitetima, Češka, Mađarska i Poljska su bile najbolje postavljene, kako bi mogle pomoći svojim susjedima u istočnoj Europi i na Balkanu, koji su željeli jednak put u Europu. Novi NATO, nakon Washingtonskog summita 1999. godine, upotrebjavao je ovu činjenicu u promicanju stabilnosti europskog kontinenta (Balogh, 1997: 22).

Nesigurnost iz prve polovine 90-ih godina o tome da li će se NATO proširiti, u međuvremenu je postala prošlo svršeno vrijeme. U srpnju

1997. godine, na summitu u Madridu, uručene su pozivnice Češkoj, Mađarskoj i Poljskoj. Jedino neslaganje oko proširenja bilo je u tome da su Rumunjska i Slovenija izostavljene iz prvog kruga proširenja, s čim se nije slagala Francuska, koja je u vidu imala širi prvi krug proširenja. Francuska je stekla potporu većine članica NATO-a za širi krug proširenja, pa je bila nezadovoljna odlukom SAD-a.

U SAD-u, glavnom pokretaču procesa proširenja između 1994. i 1997. godine, ali i do danas, takva je politika bila moguća jer je raznolika skupina podupirala proširenje, iako zbog različitih razloga. Vilsonijanci, kao što su bili predsjednik Clinton i savjetnik za nacionalnu sigurnost Lake, isticali su, da će proširenje NATO-a pomoći usvajanju demokracije s tržišnom ekonomijom i poštivanju ljudskih prava u srednjoj i istočnoj Europi, dok je druga skupina, konzervativnija, kojoj su pripadali J. Helms, H. Kissinger i Z. Brzezinski, ukazivala na potrebu proširenja kao zaštitu od mogućeg ponovnog rasta utjecaja Rusije u regiji (Asmus, 2002: 62).

U prvom krugu proširenja, Senat SAD-a, koji je morao ratificirati protokole o pridruživanju novih članica NATO-a, kao i nacionalni parlamenti svih drugih članica, bio je posebno zabrinut oko tri glavna pitanja o kojima je raspravljao tijekom davanja svog pristanka pridruživanju Češke, Mađarske i Poljske NATO-u. Ta tri pitanja bila su: utjecaj na financijske izdatke sadašnjih članica, reakcija Rusije, te manja sposobnost djelovanja većeg NATO-a (Solomon, 1998: 52). Prevladalo je ipak uvjerenje da tri članice mogu financijski podržati svoj put u NATO, a briga oko Rusije umanjena je promjenom ruske politike. Što se tiče kohezije i sposobnosti djelovanja, NATO s 19 članica nije izgledao mnogo drugačije nego NATO sa 16 članica (De Wijk, 1997; Asmus, 2002).

Kvalitativni i kvantitativni troškovi i dobiti bili su dobro ispitani. Relevantne procjene kretale su se između 10 i 40 milijardi dolara, za različite inačice proširenja. Čak i kad je bila donesena odluka u Madridu, još je uvijek bilo jakih kritika proširenja. Pojavila su se i mišljenja da je osnovna funkcija proširenja NATO-a, širenje demokracije, koje bi potaklo širenje zone sigurnosti i stabilnosti dalje od srednje Europe na istok Europe i granice Azije, ostala neispunjena, jer je bila zapostavljena u samom početku, usprkos deklarativnoj orijentaciji samog NATO-a i zapadne zajednice (Reiter, 2001: 48).

Sadašnje stanje demokracije i ljudskih prava u državama Kavkaza, Rusiji, Bjelorusiji, a pogotovo središnjoj Aziji, dobar je indikator koji

3 *Madrid Summit Declaration on European Security and Cooperation* (1997): Bruxelles: NATO Office of Information and Press.

podržava valjanost ove teze.

Odluci NATO-a da primi prve tri države iz srednje Europe prethodila je široka i snažna rasprava u akademskoj zajednici, gdje su se pobornici i protivnici proširenja podijelili u dva tabora. Postojala su dva osnovna teorijska pristupa proširenju NATO-a u akademskoj zajednici,

geopolitički Jalta pristup (nazvan tako kao paradigma moguće ponovne geopolitičke podjele Europe) i regionalni i integracijski Maastricht pristup (nazvan kao paradigma europskog integriranja i ujedinjenja). U oba pristupa, postojali su pobornici i protivnici proširenja (David, 1999: 15-18), kao što se vidi u Tablici 1.

Tablica 1. Jalta i Maastricht pristup: glavne značajke, pobornici i protivnici proširenja NATO-a i njihovi argumenti

Pristup proširenju	Jalta	Maastricht
<i>Fokus pristupa u odnosu na proširenje NATO-a</i>	Geopolitički ciljevi Zapada i Rusija	Integracija srednje i istočne Europe sa Zapadom
<i>Pobornici proširenja – glavni predstavnici</i>	H. A. Kissinger, Z. Brzezinski, W. Odom	R. D. Asmus, R. Kugler, S. Larrabee, A. Sens, S. Weber
<i>Pobornici proširenja –argumenti:</i>	Proširenje iskoristiti kao geopolitičku zaštitu i prednost protiv tada slabe Rusije i mogućeg ruskog neo-imperijalizma	Proširenje će donijeti multilateralnu sigurnost regiji srednje Europe i treba biti izvedeno paralelno s proširenjem Europske unije
<i>Protivnici proširenja – glavni predstavnici</i>	G. F. Kennan, M. Mandelbaum, M. Brown, C. Kupchan	J. Newhouse, E. Adler, P. Zelikow, C. W. Maynes
<i>Protivnici proširenja –argumenti:</i>	Proširenje će dovesti do nove nestabilnosti u Europi, jer će antagonizirati Rusiju i dovesti do jačanja konzervativnih snaga, te će biti uspostavljen „hladni mir“ u Europi	Proširenje NATO-a nije sredstvo integriranja, ni gospodarskog i društvenog razvoja srednje Europe, nego je to proširenje Europske unije

No, ono što treba naglasiti je da su sve teorijske i akademske rasprave imale vrlo malo utjecaja na donošenje odluka, kao i na procese ratifikacija u parlamentima članica. Ključna je bila inicijativa američke administracije, u to doba predsjednika Clintona, koja je od druge polovine 1993. godine snažno poduprla i pokrenula proces proširenja NATO-a na države srednje Europe (De Wijk, 1997: 72).

Konačno, danas vidimo da se NATO proširio prema srednjem scenariju između Jalta i Maastricht pristupa, ali se proširio, i to je najvažnije. Postupno se proširio i nastavlja se proširivati, bez obzira na reakcije iz Rusije.

4. Provedba i geopolitičko značenje drugog kruga proširenja: strateški dobici NATO-a i utjecaj na odnos NATO-a i EU

U usporedbi prvog i drugog kruga proširenja NATO-a, treba poći od činjenice da je situacija u Europi, svijetu, samom NATO-u, Rusiji i državama koje su bile kandidati za proširenje bila značajno drugačija prije prvog kruga u odnosu na situaciju prije drugog kruga post-hladnoratovskog proširenja. Osim toga dva

kruga post-hladnoratovskog proširenja bila su po svom sadržaju bitno drugačija – geografski, politički i donekle strateški. Odluka o kandidatura za drugi krug proširenja bila je donesena na osnovu političkih kriterija, jer ruske reakcije u smislu početka konfrontacije nije bilo, pa su odabrani kandidati čiji je stupanj unutarnjeg demokratskog razvoja zadovoljavao političke kriterije koje je NATO postavio kao kriterije za članstvo⁴. NATO je mogao svoju prosudbu o drugom krugu kandidata, umjesto na političkim, temeljiti više na strateškim kriterijima, pa bi pitanje kandidata za drugi krug bilo manje kritički postavljeno. U tom slučaju, prvi krug proširenja uključivao bi uz Češku, Mađarsku i Poljsku još i Rumunjsku, Slovačku i Sloveniju. A drugi krug kandidata bi osim baltičkih država i Bugarske uključivao Al-

4 Načelo koje je primijenjeno ostavilo je Mađarsku izdvojenu od ostatka NATO-a, jer je Slovačka izbačena iz prvog kruga kandidata zbog demokratskog deficita. Mađarska se kao buduća članica našla okružena sa svih strana nečlanicama, a ta zemlja nema ni izlaz na more. Naravno, problema nije bilo, jer sigurnosna situacija u Europi tada više nije dopuštala međunarodne razmirice, a kamoli sukobe u srcu Europe. Stoga Mađarska nikad zbog ove situacije nije trpjela sigurnosne probleme, a nakon pet godina, Slovačka i Slovenija zajedno su primljene u članstvo Saveza, pa je Mađarska postala teritorijalno povezana s ostalim članicama.

baniju, te sve države bivše Jugoslavije osim Slovenije. Odluka o stvaranju kategorije kandidata za drugi krug proširenja bila je osnovana ne samo na hijerarhiji strateških ciljeva i tipu proširenja koji je bio odabran, nego i na načinu na koji je organizacija odlučila sebe odrediti. NATO se odlučio na politiku otvorenih vrata, koja je posebno bila značajna zbog baltičkih država (Levesque, 1999: 163).

Već je na summitu u Bruxellesu 1994. godine utvrđeno da pravo pitanje nije hoće li se NATO proširiti, nego kada i kako. Tada su još postojale oprečne vizije i stavovi o proširenju NATO-a i njegovim učincima u SAD-u, NATO-u i Rusiji (Asmus et al., 1995: 27).

Drugi krug proširenja NATO-a nakon hladnog rata nije bio ni izbliza toliko neizvjestan kao prvi. Mnogi su u pitanje doveli politiku «otvorenih vrata», jer na summitu u Washingtonu 1999. godine nisu uručene nove pozivnice za članstvo. Kad su napravljeni prvi Akcijski planovi za članstvo, objavljeno je da će NATO pratiti napredak devet aspiranata za članstvo, te ga ocijeniti na summitu 2002. godine. Postignut je učinak koji su htjeli promicatelji proširenja, jer NATO bi ozbiljno doveo u pitanje svoju vjerodostojnost ako bi odbio nove članice 2002. godine. Stoga, kad je odbačena mogućnost da neće biti primljena nijedna nova članica, za slijedeći krug proširenja više nije bilo pitanje kad će se dogoditi, nego tko će biti primljen. Drugi krug proširenja protekao je lakše i zbog promjene u prirodi odnosa SAD-a i Rusije. Kao rezultat promjena u međunarodnim odnosima, posebno nakon dolaska V. Putina na vlast u Rusiji, te događaja od 11. rujna, priroda odnosa Rusije i SAD-a, a time i NATO-a, se promijenila (Vukadinović, 2002.: 5-20).

Rusija je shvatila da ne može biti ravnopravan partner, te je morala prihvatiti da će i baltičke države postati članice NATO-a, što ju je najviše smetalo (Black, 2000: 88).

Postojala je mogućnost da će NATO i Rusija razviti mehanizam koji bi Rusiji dao mogućnost odlučivanja, kao što je borba protiv terorizma i proliferacije oružja za masovno uništenje. Ono što je bilo najznačajnije za drugi krug proširenja, nije bila odsutnost briga oko reakcija Rusije, nego nedostatak debate o tome što je to proširenje značilo za budući rad NATO-a. Porast sa 16 na 19 članica možda nije bio veliki korak. No pitanje je što bi značilo povećanje broja članica s 19 na 24 ili 26 (nije bilo sigurno da li će biti pozvane Rumunjska i Bugarska). Drugi krug proširenja nije značajnije doprinio vojnoj snazi NATO-a, što je u suprotnosti s prvim krugom, kad se činilo da te države, a posebno

Poljska, stvarno doprinose kapacitetima NATO-a, a upravo je pitanje koliko nove članice mogu doprinijeti Savezu bilo najvažnije za drugi krug proširenja.

Drugi krug proširenja NATO-a u post-hladnoratovskom razdoblju nije bio automatski nastavak prvog kruga proširenja, niti je u trenutku prvog kruga proširenja bilo izvjesno da će biti drugog kruga. Bilo je vjerojatno da će ga biti, samo kada i u kojem opsegu, naravno, nije bilo poznato. Izvedba drugog kruga proširenja nije bila vođena prema ranije uspostavljenoj, na pravilima zasnovanoj rutini ili normativnom konsenzusu koji bi bio postignut u prvom krugu (Kirschbaum, 1999: 204).

Drugi krug proširenja počeo je skupom individualnih preferencija koje su imale članice NATO-a u prvom krugu i njegov uspjeh ovisio je o sličnoj skupini čimbenika i uvjeta. One države koje su u prvom krugu usporavale proces, ostale su skeptične i glede drugog kruga proširenja⁵ (Schimmelfennig, 2003: 110).

Na summitu u Madridu, gdje su iz kandidata za prvi krug proširenja izbačene Rumunjska, Slovenija i baltičke države, izjavljeno je kako vrata NATO-a ostaju otvorena. Ovo obećanje izvršilo je pritisak na NATO da donese neku odluku na slijedećem summitu u Washingtonu. Uspostavljen je Akcijski plan za članstvo, te je određena 2002., godina slijedećeg summita, kao godina za odluku o novom proširenju.

Drugi krug proširenja nakon hladnog rata trebao je uključiti sve države Europe koje su željele postati članicama, a ispunjavale su kriterije koje im je NATO postavio kroz Akcijski plan za članstvo. Europske države slijedile su vodstvo SAD-a, te s manje protivljenja i skepticizma odlučile primiti sedam država u članstvo NATO-a. Može se reći i da nisu imale mnogo izbora, s obzirom na globalnu politiku, novu geostrategiju SAD-a nakon 11. rujna i značenje

5 Velika Britanija i dalje je bila protiv brzog proširenja, i u drugom krugu, kao i u prvom. Smatrala je da proces ne treba biti iniciran na summitu u Washingtonu 1999. g., te je bila zabrinuta za koherentnost i učinkovitost NATO-a. Njemačka nije zagovarala proširenje kao što je to bilo u prvom krugu, jer više nije bila isturena država na istočnoj granici NATO-a. Također je smatrala da je potrebno iznaći dogovor s Rusijom i dobiti ruski pristanak za drugi krug proširenja. Nove članice bile su najveće zagovornice članstva ostalih kandidata za članstvo u NATO-u, jer su kandidati za članstvo uglavnom bile države na njihovim istočnim i južnim granicama, te su smatrale da bi nove članice utjecale i na poboljšanje njihove sigurnosti. Njihova vrlo pozitivna iskustva glede članstva, utjecala su na činjenicu da i dalje podupiru proširenje, a i na pozitivan stav „starih“ članica prema daljnjem proširenju. No, američko vodstvo bilo je presudno i za izvedbu drugog kruga proširenja.

SAD-a u suvremenim međunarodnim odnosima i u NATO-u (Weber, 2001: 80).

Najvažniji događaj koji je potaknuo drugi krug proširenja bio je Praški summit iz 2002. godine. S obzirom na program predsjednika Busha, proširenje u početku nije bilo visoko na listi prioriteta vanjske politike. Kako se približavao summit u Pragu, proširenje je zauzimalo sve veći prioritet, dijelom i zbog razloga što je postalo percipirano kao proširenje zone sigurnosti, jačanje NATO-a u borbi protiv terorizma i dio američke globalne geostrategije s fokusom na luk nestabilnosti, od središnje Azije do sjeverne Afrike⁶.

SAD su, kao i u prvom krugu proširenja, bile pokretač i glavna snaga koja je izvela cijeli proces, a svaka odluka glede proširenja je, kao i u prvom krugu, prvo bila donijeta unutar američke Administracije, a zatim stavljena na razmatranje Saveznicima i na odlučivanje u NATO-u. Opravdanje proširenja kao proširivanja liberalne zajednice zapadnih demokracija otežalo je posao protivnicima proširenja, koji su nepovratno izgubili bitku argumenata. Američko vodstvo u cijelom procesu proširenja bilo je zasnovano na kombinaciji *soft* i *hard* argumenata, tj. na kombinaciji normativnih i materijalnih argumenata, koje su imale SAD (Asmus, 2002: 50). Vlastiti materijalni interesi i dobrobiti ključne su hipoteze za objašnjenje početnih preferencija članica NATO-a i država koje su željele pristupiti NATO-u, a svaka država imala je svoje razloge. Raspodjela preferencija i moći u procesu pregovaranja bila je ključna za određivanje kojim će smjerom i dinamikom proces teći, što je određeno već na samom početku procesa, te je kasnije usmjeravano⁷ (Schimmelfennig, 2003: 120-122).

NATO je prihvatio nove članice, koje su prošle mukotrpan proces prilagodbe na političkom, institucionalnom i vojnom polju, postavši tako stabilne tržišne demokracije s demokratskim oružanim snagama i transparentnim civil-

6 Odlučeno je da nijedan dio Europe neće biti isključen iz planova za proširenje zbog svoje povijesti ili geografskog položaja (ovdje se prvenstveno mislilo na problem baltičkih država, zbog njihovog položaja na granici s Rusijom i povijesti ruskih pretenzija i vladavine pribaltičkim prostorom).

7 Osim interesa za koje su smatrale da će kroz daljnje proširenje biti ostvareni, i preferencija koje su negovale pojedine države prema aspirantima za članstvo, važno je spomenuti i iskustveni moment. Naime, prvi krug proširenja, kad je NATO u članstvo primio Češku, Mađarsku i Poljsku donio je iznimno pozitivna iskustva i Savezu u cjelini i posebice samim novim članicama. Bojazni oko toga da NATO neće biti sposoban apsorbirati nove članice, da neće biti sposoban funkcionirati s toliko članica, da će odlučivanje konsenzusom biti otežano, da će biti povećane mogućnosti za nestabilnost i uvlačenje Saveza u neki sukob, pokazale su se netočnima.

no-vojnim odnosima. Već u vrijeme prvog kruga proširenja bilo je još država koje su prema ovim kriterijima mogle biti pozvane u članstvo, ali to nije napravljeno iz strateških i političkih razloga⁸. Iskustveni moment ne smije biti zanemaren, uza sve koristi koje je NATO dobio od novih članica u smislu bolje strateške pozicije prema prostorima nestabilnosti u Europi (BiH, Kosovo), a u slučaju Poljske prema Rusiji i Bjelorusiji. Što je još važnije, NATO je prvi put prešao preko linije nekadašnje „željezne zavjese“ i time prevladao nekadašnju podjelu Europe, osigurao je sigurnost i stabilnost novim demokracijama koje su to od njega tražile u prvoj polovini 90-ih godina, te pokazao da pristupanje euroatlantskim organizacijama donosi sigurnost, stabilnost i prosperitet. Zatim je to iskustvo prenio na novih sedam država u drugom krugu proširenja. To je bio, u trenutku poduzimanja, „eksperiment“ koji je uspio. S obzirom na broj država uključenih u proširenje i osjetljivost strategijske pozicije, posebno baltičkih država zbog blizine i povijesnih odnosa s Rusijom, nije se moglo predvidjeti hoće li uspješno završiti. Na geopolitički položaj baltičkih država također su utjecale ponovno stečena neovisnost i naslijeđe iz sovjetskog doba. Morale su odrediti svoju sigurnosnu politiku i stvoriti nacionalne oružane snage. U obzir su morale uzeti vlastite ruske manjine, granične probleme, pristup i slobodan prolaz Rusije do ruske eksklave Kalinjingrad, problem pomorskih baza i instalacija izgrađenih u sovjetskom razdoblju, a posebno vlastiti geostrateški položaj na Baltičkom moru i značenje tog položaja za Rusiju, koja izlazi na Baltičko more i u Finskom zaljevu, koji se zimi zaleđuje. Želja i namjera baltičkih država da se pridruže EU-u i NATO-u, izvirala je iz njihove osviještenosti i shvaćanja da nisu sposobne same osiguravati vlastitu sigurnost. Zbog svih ovih razloga su uživale samo ograničenu potporu NATO-a i stoga su stavljene u kategoriju kandidata za drugi krug proširenja. No isto tako, činjenica da su imale male šanse biti kandidati za prvi krug proširenja, povećala je potrebu za vjerodostojnom strategijom Zapada, kako bi se podupirala njihova sigurnost i neovisnost.

Uloga Bugarske i Rumunjske kao eksponenta američkih interesa bit će vrlo bitna, ne samo zbog članstva u NATO-u, nego i izravne

8 Prevladalo je mišljenje da bi se ostvarenja iz prvog kruga mogla ponoviti, i to s većim brojem država koje će biti pozvane u članstvo. Prevladala je politika „*otvorenih vrata*“, koja je u NATO-u i dalje službena politika kad je u pitanju moguće proširenje članstva. Zapisana je u svim službenim dokumentima NATO summita, sve do summita održanog u Bukureštu 2008. g., kada su pozivnice za članstvo u NATO-u dobile Hrvatska i Albanija.

uključenosti Rumunjske u problem Moldove, ali i njenu sadašnjost i budućnost. Rumunjska i Bugarska, koje su pristupile NATO-u u drugom krugu proširenja, izniman su strateški dobitak za NATO. Osim što služe kao „most“ prema Crnom moru i teritorij za američke vojne baze, biti će i „mostobran“ prema Kavkazu i Kaspijskom jezeru, što je za SAD ključno u njihovom pohodu na regije bogate naftom. Najvažniji cilj cjelokupne bugarske i rumunjske politike podupiranja SAD-a u svakom njihovom geopolitičkom pohodu bila je potpuna integracija u sigurnosnu arhitekturu Zapada, kao način uspješnog priključivanja Europskoj uniji, što je i ostvareno. S osiguravanjem strateške pozicije SAD-a u Bugarskoj i Rumunjskoj, crnomorska regija pomiče se prema novim odnosima moći u prostoru.

Geopolitika crnomorske regije postaje zanimljivija, ali može se reći da je i ovo dio trenda kojim SAD, na strateškoj razini, ali u svrhu ostvarivanja svojih geopolitičkih i geoekonomskih ciljeva, stječu sve veću kontrolu nad Euroazijskim Balkanom i prostorima koji ga okružuju. Crnomorska regija je najvažniji prostor za projekciju moći iz Europe prema najvažnijem dijelu prostora šire regije Bliskog istoka (koji se sastoji od geografskih regija sjeverne Afrike i jugozapadne Azije). Crno more je i prostor koji spaja prostor Kaspijskog jezera, bogat naftom i plinom, s istočnim Sredozemljem. Prostor koji okružuje Kaspijsko jezero je među najvažnijima za budućnost zadovoljavanja energetskih potreba Europske unije. Bugarska, Ukrajina i Gruzija predstavljaju tri atraktivnije države za daljnje premještanje vojnih snaga SAD-a i pojačavanje utjecaja NATO-a. Rumunjske i bugarske post-komunističke elite pokazale su se mnogo sklonijima podupirati politiku SAD-a prema Bliskom istoku, nego većina post-komunističkih elita. Javnost se u tim zemljama također ne protivi ovakvoj politici. Američki geostrateški ciljevi podudarali su se s ciljevima novih elita u Rumunjskoj i Bugarskoj: brza integracija u Europsku uniju, nakon što su postale članicama NATO-a 2004. godine, te dvostruka sigurnosna jamstva (američka preko NATO-a i ona Europske unije preko ESDP-a), kako bi se zaštitile od bilo kakvih mogućih ruskih hegemonskih tendencija. Oba cilja su ispunjena. Bugarska i Rumunjska američku pomoć doživljavaju kao pomoć u konsolidaciji svoje ekonomske tranzicije prema tržišnom gospodarstvu. Članstvo u NATO-u ima i izraženu ekonomsku funkciju, pomoći konsolidaciji i osiguravanju stabilnosti koja je nužna za gospodarski razvoj. Kontinuitet uloge i prisutnosti SAD-a u Bugarskoj i Rumunjskoj ovisit će

ponajviše o ciljevima američke globalne politike, tj. o tome koliko će SAD željeti pojačavati svoj utjecaj na prostoru od Crnog mora prema Kavkazu i Kaspijskom jezeru.

Možemo zaključiti da širok (sedam primljenih država) i sveobuhvatan (uklapanje prostora od Baltika do Crnog mora u članstvo NATO-a) drugi krug proširenja NATO-a nakon hladnog rata nije iznenadio, a bilo je mnogo manje ne-doumice u odnosu na prvi krug proširenja, najavljen u Madridu. Pozvano je sedam država koje su čitavo vrijeme bile poznate kao kandidati za drugi krug proširenja. Najava se desila istodobno s najavom proširenja Europske unije, na summitu u Kopenhagenu 2002. godine, kad je pozivnice dobilo čak deset država, danas članica Unije. Kasnije je EU u članstvo primila i Rumunjsku i Bugarsku. Ovi događaji sami su po sebi iznimno značajni, a osim toga, zauzeli su svoje mjesto u širem kontekstu temeljitog, iako postupnog preoblikovanja europske sigurnosne okoline. Najvidljiviji izraz toga su pomak prema većoj autonomiji od SAD-a i intenzivna debata oko okolnosti u kojima bi u borbi protiv novih prijetnji i izazova trebala biti korištena sila. Osim ova dva pitanja, još jedno vrlo bitno pitanje je uloga Rusije u europskoj i globalnoj sigurnosti. Proširenje će imati utjecaj na sva tri pitanja na način koji još ne može biti definiran, ali su obrisi ipak vidljivi. Konačan oblik sigurnosne arhitekture Europske unije i njena strategija će odrediti buduću ulogu NATO-a u Europi, jer su uloge i suradnja NATO-a i Europske unije u izgradnji i očuvanje europske sigurnosti naprosto nedjeljivi⁹. Dovoljno je podsjetiti da su 21 država članice i NATO-a i Europske unije.

Pitanje je koliko će unutar Europske unije ojačati položaj novih članica i njihova privrženost SAD-u, koji svoj utjecaj na sigurnosnu i obrambenu politiku Europske unije ostvaruju preko savezništva s novim članicama Europe unije, koje su prije toga postale članicama NATO-a, čiji su SAD najjača i daleko najutjecajnija članica. NATO stoga ima i ulogu američkog sredstva utjecaja na sigurnosnu i obrambenu politiku Europske unije, što kod dijela članica Europske unije izaziva nezadovoljstvo, te traženje alternativnih načina vođenja europske sigurnosne i obrambene politike. Tu se prvenstveno misli na Francusku.

9 Ova činjenica istodobno ne znači da njihovu suradnju ne prate nesuglasice uzrokovane različitim stavovima pojedinih europskih država, uglavnom članica i NATO i EU, oko toga kako bi se trebala izgrađivati europska vanjska i sigurnosna politika, te europske vojne snage, ponajviše u odnosu na oslanjanje i ovisnost o SAD-u.

NATO trenutno sudjeluje u ratu protiv terorizma i bori se protiv proliferacije oružja za masovno uništenje, kroz kontrolu pomorskog i zračnog prostora posebice na Mediteranu, kroz vodstvo u akciji stabilizacije Afganistana, te obuku iračkih snaga, uz mnoge druge mjere koje poduzima. Europsko vijeće također je i prije 11. rujna donijelo mjere za borbu protiv terorizma, te je usvojen plan od pet točaka: poboljšanje policijske i pravosudne suradnje, razvoj međunarodnih pravnih instrumenata, zaustavljanje financiranja terorizma, jačanje sigurnosti, te koordinacija globalnog djelovanja Europske unije. Nakon 11. rujna mjere su dakako pojačane, a suradnja poboljšana. Napravljena je i određena podjela rada: Europska unija zadužena je za razvoj ne-vojnih, a NATO za razvoj vojnih sposobnosti u borbi protiv terorizma. Ako ne bi postojala suradnja između dviju navedenih institucija, sigurnost Europe itekako bi bila ugrožena, jer se europske države u velikoj mjeri oslanjaju na obranu koju joj pružaju multilateralne institucije.

Čimbenici koji utječu na sprečavanje učinkovite suradnje NATO-a i EU su: natjecanje između birokracija dviju organizacija, te organizacija u EU u tri stupa i njezina zabavljenost vlastitom autonomijom. Prisutna je i tendencija Europljana za uključivanjem međunarodnih organizacija u rješavanje sigurnosnih pitanja i na stavljanje većeg težišta na ne-vojne sastavnice sigurnosti. Da li će Europska unija više surađivati sa SAD-om, ili će dva entiteta biti postavljena više kao suparnici u budućnosti, pitanje je koje će dakako najviše utjecati na suradnju NATO-a i EU na području sigurnosti. NATO-va kampanja protiv terorizma je ograničena, a EU nema dostatne kapacitete vojne prirode za prikladnu borbu protiv terorizma. Općeniti problem je postojanje dvije temeljne sigurnosne organizacije u Europi, koje u ovoj kombinaciji ne mogu učinkovito pružati sigurnost. (Williams, 2003: 99-102)

NATO je zbog transatlantskog raskola pretrpio veliku štetu, a povjerenje na obje strane Atlantika bilo je ugroženo zbog američkog insistiranja na vojnoj intervenciji u Iraku i unilateralizma, posebice Bushove doktrine "preventivnog ratovanja". Istodobno, proširenje Europske unije i NATO-a ispravilo je posljednje nepravde hladnog rata i dalo priliku Washingtonu da obnovi transatlantski savez, kao najuspješniji u povijesti. Bitku protiv komunizma, koja je vođena u hladnom ratu, trebalo bi zamijeniti zajedničkom bitkom protiv terorizma i oružja za masovno uništenje, te promicati nove inicijative kao što je mirovna inicijativa za Bliski istok i borba protiv moguće svjetske energetske krize. Tenzije

između SAD-a i europskih država poticale su globalnu nestabilnost, a zajedničkim djelovanjem ove države čine snažnu demokratsku koaliciju koja može upravljati najvećim brojem svjetskih pitanja. (Gardner, 2003: 58-59)

Kako bi se postiglo ovo novo razumijevanje SAD-a i Europe na strateškoj razini, SAD i Europska unija moraju postići slaganje oko tri ključna aspekta svog savezništva. To su: gospodarsko partnerstvo, sigurnosna strategija, te vanjska politika. (Drozdiak, 2005: 92)

Napadi od 11. rujna 2001. godine, 11. ožujka 2004. godine u Madridu, te u ljeto 2005. godine u Londonu, utjecali su na činjenicu da i članice NATO-a i Europske unije postanu vrlo zainteresirane za borbu protiv novih prijetnji. Ono oko čega se nisu nužno slagale je kada, protiv koga i pod kojim uvjetima upotrijebiti vojnu silu. Saveznici su se složili oko toga da bi idealna vojna akcija morala biti učinkovita i multilateralna, ali je važnost koju pojedine zemlje pridaju učinkovitosti ili multilateralizmu različita, kao što se moglo vidjeti tijekom akcija u Afganistanu i Iraku. Pitanje je kako se u ove nove činjenice i razlike uklapaju nove članice, koje su počele punim pravom sudjelovati u radu NATO-a tek nakon proširenja. Čini se da su manje sposobne za učinkovitu, nego za multilateralnu stranu. Predanost novih članica da sudjeluju u novim misijama ipak dolazi sa zadržkom. Loša strana, što su tek odnedavno slobodne i relativno siromašne, je nastojanje za gledanjem vlastitih interesa na uski način. Ratovi i rekonstrukcija su skupi i pomisao da se oskudni ekonomski i ljudski izvori troše na potrebe za stabilizacijom neke druge države ili prostora, nisu dobrodošli. Novo pridružene članice znaju da njihova nova sloboda izbora uključuje slobodu ostanka izvan tuđih ratova. Nove članice priklonile su se viziji sigurnosti kakvu promoviraju London i Washington. Vlade ovih država imaju viziju manje sigurnih i naprednijih darvinističkih međunarodnih odnosa nego njihovi zapadni susjedi. Strateški izračuni također govore u korist držanja blizu SAD-u, jer vojna sila je važna, a SAD je imaju najviše. Tako su u mogućnosti iskoristiti koristi koje im pruža hegemonika sila, kroz proces koji se naziva *bandwagoning*. (Schweller, 1994: 72-107) Ono što povezuje nove članice NATO-a i SAD daleko je više od zahvalnosti i moralne obveze. To je realistična geopolitička vizija koju ove države imaju.

Odnosi država koje su pristupile NATO-u nakon hladnog rata i država kandidata za članstvo u NATO-u sa SAD-om, postali su posebno važni nakon što je, nekoliko tjedana na-

kon što se NATO službeno proširio s još sedam novih članica (Bugarska, Estonija, Letonija, Litva, Rumunjska, Slovačka, Slovenija), Europska unija otvorila svoja vrata deset novih članica (Cipar, Češka, Estonija, Letonija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka, Slovenija), od kojih je osam država (sve osim Cipra i Malte) prije toga, u dva kruga proširenja 1999. i 2004. godine, pristupilo NATO-u. Ako ovih osam država, koje su sad članice i EU i NATO-a, te Bugarska i Rumunjska koje su im se pridružile 2007. godine, uspiju svoj glas u EU podići na razinu da ih se u Bruxellesu dobro čuje, mogle bi igrati važnu ulogu u određivanju prirode odnosa Europe i SAD-a, a prema tome i određivanju prirode odnosa Europske unije i NATO-a. Činjenica je da je i Europska unija na polju sigurnosti prošla promjenu koja nije ništa manje značajna od promjene koju je prošao NATO (Rotfeld, 2001: 114).

Nekim članicama EU-a Europska sigurnosna i obrambena politika izgleda kao rezervni plan, koji bi se koristio kad se SAD ne mogu ili ne žele uključiti. Ostali ovu mogućnost vide kao manju prisutnost SAD-a u Europi. Treća skupina država Europsku sigurnosnu i obrambenu politiku vidi kao vježbu za izgradnju institucija koja ima malo veze s obrambenim pitanjima. Ove vizije, koje se natječu, u sebi sadrže vrlo različite moguće ishode koji bi trebali u budućnosti oblikovati odnose EU-a i SAD-a, a rezultat bi mogao biti bitno drugačiji odnos EU-a i NATO-a. Nove članice EU-a u raspravu o europskoj sigurnosnoj politici dolaze dosta kasno. Retorika novih članica snažno je naglašavala nedjeljivost uloga EU-a i NATO-a. U praktičnim relacijama, nedjeljivost se odnosi na koordinirane odgovore na prijetnje, nklonjenost zajedničkim operacijama i zajednički set standarda planiranja. Nove članice NATO-a su najviše sklone potrebi da SAD ostanu što više uključene u europsku sigurnost. Stajališta EU-a o ovom pitanju razlikuju se i obuhvaćaju širok spektar mišljenja, od želje da NATO i SAD ostanu u središtu europskih obrambenih planova, do prijedloga da SAD odustanu od obrane Europe i ostave je europskim saveznicima. SAD može ozbiljno shvatiti Europsku uniju samo kao regionalnu silu, a osim toga, EU mora odlučiti da li želi dalje razvijati svoju vojnu moć. Bez novih strateških promišljanja, zajednička obrana EU ostat će samo na humanitarnim, mirovnim i kriznim operacijama. Neke države će htjeti zadržati vlastitu sposobnost projekcije vojne moći, neovisno, ili kao sudionici raznih "koalicija voljnih", čiji će se sastavi i misije mijenjati. NATO bi onda mogao imati više poteškoća u određivanju svoje vlastite uloge. Ako ne bi bio potreban za inter-

vencije kao što su Afganistan ili Irak, inicijative da se razvijaju sredstva za moderno ratovanje neće izgledati hitne i važne.

Nove članice NATO-a, i iz prvog i iz drugog kruga proširenja nakon hladnog rata, zalažu se i dalje čvrsto da NATO i SAD zadrže svoju ulogu. Nove članice uspjele su izraziti svoja viđenja, ali njihova mogućnost da učinkovito utječu na sigurnosna pitanja Europske unije ostaje upitna. Vlade ovih novih članica NATO-a i EU-a su integraciju u Europsku uniju uglavnom smatrale pasivnim procesom, u kojem se postiže konsenzus, a njihove politike mijenjaju kako bi odgovarale zajedničkoj politici (Michta, 1999: 66).

Ovakav je pristup pogrešan što se tiče mnogih pitanja, posebno što se tiče pitanja obrane. Stvara se europski sigurnosni i obrambeni identitet, a proširenje EU-a i NATO-a predstavlja jedinstvenu priliku za nove članice obiju organizacija, da ga oblikuju. Problemi mogu nastajati u slučaju da EU ne bude sposobna u dovoljnoj mjeri naći područja za zajednički nastup. Europska unija mora raditi na programima koji se tiču mogućeg proširenja i razviti koherentan pristup međunarodnim odnosima i pitanjima (Medcalf, 2003: 86).

Nakon uspjeha u jugoistočnoj Europi, budućnost NATO-a mogla bi biti oblikovana u pravcu rada na uspostavi sigurnosti nakon prestanka sukoba, više nego prema zadacima za sprečavanje ili prekidanje sukoba. Stoga postoje i bojazni da bi ovakva podjela zadataka na stranama Atlantika ostavila Europu u poziciji čistača iza američkih intervencija. Bez ozbiljnog strateškog promišljanja u Europskoj uniji i NATO-u, upravo bi se ovo moglo dogoditi. SAD bi s nekoliko svojih saveznika imale sposobnost za vođenje pravih ratova kad bi to bilo potrebno, a NATO bi omogućio snage za održanje mira, za mirovne operacije. Europska unija bi bila zadužena za policijske snage i izgradnju društava nakon sukoba. Bolji način od ovoga predstavljala bi uravnoteženija podjela odgovornosti za globalnu sigurnost. Ako EU uspije razviti novi strateški koncept koji bi uključivao i snažniji vojni angažman, mogla bi djelovati s NATO-om, kako SAD ne bi bile svjetski policajac (Gnesotto, 2003: 33).

Proširenje NATO-a, prema njenim granicama, promijenilo je pogled Rusije na NATO, jer je službena Moskva na proširenje odgovorila mješavinom skepticizma i neprijateljstva. Nove članice donose pogled na Rusiju, koji NATO do sada nije previše uzimao u obzir. Većina njihovih političkih elita razvijala se s osjećajem jakog ne-

povjerenja i nelagode prema SSSR-u. Strahovi da će tadašnje pridruživanje Poljske NATO-u zahladiti odnose s Rusijom pokazali su se neopravdanim. Bili su zasnovani na prilično površnom razmatranju vanjskopolitičke vizije Poljske, koja je cijelo vrijeme izgrađivala značajnu ulogu Poljske u Europi i vodeću ulogu u regiji, te most prema poljskim susjedima Bjelorusiji i Ukrajini na putu ka demokraciji. Sukob s Moskvom mogao je ugroziti ovu politiku. A prioriteta ostalih novih članica su različiti, te možda neće slijediti put koji je zacrtala Poljska (Gati, 2003: 29).

Pristup prema Rusiji koji su upotrebljavali NATO i EU nikad nije bio jednoznačan, pa bi se moglo pretpostaviti da će se takvo djelovanje nastaviti i u budućnosti. Važnost Rusije u borbi protiv terorizma, njeni energetske izvori, veličina, dominantna uloga u regiji, Rusiji nude dovoljno mogućnosti da odbaci kritičizam i ubaci neslaganje među svoje takmace. Ovo je strukturalni problem koji šteti odnosima EU-a i NATO-a s Rusijom. Nove članice mogle bi pomoći u uspostavi određene ravnoteže u ovom odnosu. Baltičke države su posebno orijentirane na Rusiju, više nego bilo koji od starih Saveznika, te je bilo vjerojatno da će biti najmanje sklone kompromisu. Izazov NATO-u predstavljala je i mogućnost da podlegne iracionalnim strahovima, dok je u svoju politiku unosio interes novih članica i njihovu politiku prema Moskvi. A pronalaženje ravnoteže bilo je važno, posebno zbog pozornosti koju je Rusija pridala proširenju (Hopkinson, 2001: 142).

U svakom slučaju, primanje baltičkih država u NATO značilo je prelazak nove, važne granice, koja je imala više simboličko značenje, ali je značila i definitivni kraj mogućnosti obnove Sovjetskog Saveza i ruskih ambicija. Proširenje NATO-a na Baltik značilo je još jedan geopolitički poraz Rusije nakon prihvaćanja trajnog razmjesta američkih i europskih snaga u središnjoj Aziji, što predstavlja veliki geostrateški uzmak Rusije. Podrška Rusije "ratu protiv terorizma" imala je cijenu u odustajanju od jedne od glavnih postavki ruske sigurnosne strategije: sprečavanja drugih država da uspostave svoje vojno prisustvo na teritoriju bivšeg SSSR-a.

5. Treći krug proširenja i mogući geopolitički učinci

Nakon drugog kruga proširenja, NATO je bio na određeni način, u radu Bushove administracije, prebačen u drugi plan, a u prvom planu bio je Irak. Prvi krug proširenja izazvao je velike

rasprave, posebno u SAD-u. Postavljena su pitanja: da li si nove članice mogu priuštiti troškove članstva, da li će proširenje stabilizirati srednju i istočnu Europu, da li će proširenje promijeniti prirodu NATO-a i pretvoriti ga iz sigurnosne organizacije u političku instituciju, da li će ulazak bivših članica Varšavskog ugovora ugroziti odnose s Rusijom i udariti temelje novoj podjeli Europe? Proširenje je teklo zajedno s preobrazbom NATO-a u organizaciju sposobnu za izvršavanje novih misija nevezanih uz članak 5. i djelovanje izvan teritorija članica, na rješavanju kriza koje bi mogle ugroziti mir i stabilnost euroatlantske zajednice. NATO koji bi ostao usmjeren na sprečavanje velike invazije na Europu s ruskog teritorija nije NATO koji bi bio pripremljen za borbu protiv terorizma i organiziranog kriminala koji izvire iz država na periferiji Europe, niti odigrati ulogu u stabilizaciji istočnog Sredozemlja, pružajući sigurnost koja omogućava provedbu mirovnih sporazuma na Cipru i u Izraelu, kao ni uspješno izvoditi misiju na Kosovu. U SAD-u, interes za ulaganje resursa i ljudstva, kako bi SAD ostale glavni zaštitnik Europe, se bitno smanjio. Oslabljeni NATO upućuje SAD na jačanje bilateralnih veza i stvaranje „koalicija voljnih“ po potrebi.

Navedene okolnosti utjecale su na činjenicu da treći krug proširenja NATO-a nakon hladnog rata bude odgađan, te na summitu NATO-a u Istanbulu 2004. i na summitu u Rigi 2006. godine države kandidatkinje nisu pozivane u članstvo NATO-a. Bili su to summiti posvećeni unutarnjoj prilagodbi NATO-a.

Tri države koje su pretendirale postati članicama NATO-a u trećem krugu proširenja nakon hladnog rata, su Albanija, Hrvatska i Makedonija, koje su još u Deklaraciji Praškog summita 2002. godine posebno izdvojene kao države čiji se napor u pristupanju NATO-u posebno prate i honoriraju. U dokumentima summita NATO-a u Pragu, Istanbulu i Rigi, uvijek su tri države, Albanija, Hrvatska i Makedonija, spominjane kao države koje napreduju prema članstvu u NATO-u i posebno su izdvajane i ohrabrivane. Stoga su ove tri države predstavljale logičan sljedeći korak za članstvo u NATO-u. No, na summitu u Bukureštu su pozivnicu za članstvo dobile samo Hrvatska i Albanija, a Makedonija zbog veta Grčke uzrokovanog sporom oko službenog imena Makedonije, ostala bez pozivnice za članstvo u NATO-u¹⁰. Od spomenute tri države kandidat-

10 Grčka na veto ima pravo jer se u NATO-u odlučuje konsenzusom. Ovisno o rješenju spora oko imena, Makedonija bi također trebala dobiti pozivnicu za članstvo jer ima potporu svih ostalih država članica NATO-a.

kinje za članstvo, Hrvatska je najdalje odmakla u provedbi reformi koje se tiču političkih kriterija, posebno na području vladavine prava, ljudskih prava i stanja demokracije. U Hrvatskoj djeluje funkcionirajuće tržišno gospodarstvo. Sigurnosni sektor je pod civilnom i demokratskom kontrolom. Hrvatska je možda pozivnicu za članstvo zaslužila i na summitu u Rigi, ali se na spomenutom summitu nisu upućivale pozivnice za članstvo.

Hrvatska je evidentno ispunila političke kriterije za članstvo u NATO-u, no predstoje joj i daljnje reforme. Potrebno je i do kraja provesti profesionalizaciju oružanih snaga, ali i konstantno unapređivati stanje sustava nacionalne sigurnosti, koji je tehnološki neadekvatan. Ovi naponi bi zahtijevali iznimna financijska izdvajanja, koje Hrvatska treba smoci. Članstvo u NATO-u će Hrvatskoj donijeti mnoge koristi. Osim što će dobiti sigurnosna jamstva najveće svjetske sile, SAD-a, i najjačeg vojno-političkog saveza na svijetu, NATO-a, Hrvatska će s oko dva posto izdvajanja iz BDP-a za obranu, biti njihovim korisnikom.

NATO se tijekom većeg dijela post-hladnoratovskog razdoblja usmjerio na održavanje partnerstava sa svojim susjedima iz srednje i istočne Europe, te izgradnju stabilnosti u bivšoj Jugoslaviji. Procesi proširenja NATO-a i EU-a su pomaknuli zonu stabilnosti dalje na istok Europe i otvorili veće mogućnosti za razvoj novih partnerstava sa zemljama koje su geografski smještene dalje od granica NATO-a. Prioriteti NATO-a koji se odnose na prostore izvan Balkana postaju sve važniji (Cornish, 2004: 68).

No, treći krug proširenja trebao bi NATO dovesti na Balkan, koji nije prostor stabilnosti, jer postoji više problema koji neće moći biti riješeni bez uplitanja vanjskih čimbenika. Najveći sigurnosni problem je Kosovo i legitimno proglašenje neovisnosti u veljači 2008. godine, koju su dosad priznale ključne europske države i SAD. No to je uzrokovalo ozbiljnu diplomatsku, ali i vojnu krizu između Srbije i Kosova, u samoj Srbiji, te između Srbije i međunarodne zajednice, koja traje. Drugi veliki problem je BiH, tj. njeno unutarnje ustrojstvo i opstanak¹¹.

Provedbom trećeg kruga proširenja

11 Srbija i Republika Srpska žele vezati neovisnost Kosova uz odcijepljenje Republike Srpske iz BiH i njeno pripojenje Srbiji, što je BiH kao jedinstvenoj državi, međunarodno priznatoj, potpuno neprihvatljivo. Neprihvatljivo je i SAD-u i Europskoj uniji, no ne i Rusiji, koja podržava Srbiju u sprečavanju održanja neovisnosti Kosova. Rusija neovisnost Kosova smatra presedanom koji bi otvorio mogućnost da autonomne republike unutar Ruske Federacije, ali i drugih država bivšeg SSSR-a, posebice na Kavkazu, dobiju međunarodno priznanje. Situacija na Kosovu i dalje zahtijeva prisutnost snaga NATO-a.

NATO-a u post-hladnoratovskom razdoblju, nastali geopolitički učinci za NATO, nove članice i cijelu regiju Zapadnog Balkana, bit će vrlo značajni. Regija će postati zonom veće stabilnosti i sigurnosti, jer će NATO imati veću prisutnost u regiji i jamčit će sigurnost država, novih članica. Zona stabilnosti i sigurnosti u Europi još će se proširiti. Pozitivni učinci njihova članstva u NATO-u trebali bi se po logici stvari, učincima prelijevanja (*spillover effects*) preliti i u ostale države, članice Partnerstva za mir. NATO će postati i zainteresiraniji da se problemi Kosova i BiH riješe u kraćem roku i to na način da stabilnost i sigurnost u regiji ne budu ugrožene. Što se tiče mogućih novih članica, dobile bi jednake koristi kao što su prije njih dobile nove članice: postale bi korisnice sigurnosnih jamstava NATO-a, dobile bi potvrdu da su uspostavile vladavinu prava, funkcionirajuće tržišno gospodarstvo i demokratsku i civilnu kontrolu oružanih snaga i sigurnosnog sektora. Mogle bi djelovati kao primjer ostalim državama regije, olakšale bi si pristup Europskoj uniji, postale bi zanimljivije stranim ulagačima i unaprijedile bi svoj gospodarski razvoj. Sve ovo su činjenice koje idu u prilog članstvu ovih država u NATO-u.

6. Zaključak

Proširenje u dva kruga je obilježilo NATO u drugoj polovini devedesetih godina 20. stoljeća, nakon preobrazbe i prilagodbe post-hladnoratovskom dobu. Proširenje je, uz rat protiv terorizma, proces koji je obilježio NATO i u prvim godinama 21. stoljeća. Nešto manje žarište na proširenju je ostalo nakon uspješno izvedenog drugog kruga proširenja, što je razumljivo, jer se NATO proširio za sedam članica. Države koje su dobile pozivnicu za članstvo u NATO-u na summitu u Bukureštu u travnju 2008., Hrvatska i Albanija, postaju 27. i 28. članicom NATO-a. Makedonija može postati 29. članicom NATO-a ako s Grčkom riješi spor oko službenog imena države. Hrvatska je najdalje odmaknula u ispunjavanju potrebnih kriterija za članstvo. Hrvatska članstvom u NATO-u ostvaruje jedan od najvećih vanjskopolitički i prvi sigurnosni nacionalni interes, jer postaje korisnikom sigurnosnih jamstava najveće svjetske sile SAD-a i najvećeg vojno-političkog saveza na svijetu, NATO-a. Time bi opstanak i teritorijalni integritet Hrvatske bili zajamčeni.

Ono čemu je proširenje NATO-a pridonijelo, osim je što proširilo članstvo, pomaknulo je NATO na istok i jugoistok, proširilo mu stratešku

osnovicu. Činjenica je da je proširenje pomaknulo ravnotežu unutar NATO-a, ako je takva ravnoteža ikada postojala na stranu SAD-a i „Nove Europe“, na račun „Stare Europe“, kako su se dvije skupine europskih država počele kolokvijalno nazivati¹². Bivše članice Varšavskog ugovora, danas nove članice NATO-a, imaju pozitivniji stav prema SAD-u i spremne su za suradnju.

Zašto je proširenje uspješno i zašto je trend proširenja i dalje prisutan? Pitanje je to na koje postoji višeznačan odgovor. Ako pretpostavimo da temelji NATO-a sežu daleko preko obrambenih razloga, šanse da preživi i ima dugovječan život čine se većima. Postojeće članice i kandidati žele koristiti dobrobiti pripadanja hegemonskom taboru, što je inače u literaturi poznato pod nazivom *bandwagoning for profit* (Schweller, 1994: 74). Osim toga, još je jedna dobit od proširenja NATO-a za izgradnju jedinstvene europske sigurnosti, koja pokazuje da proširenje predstavlja ključan dobitak za sigurnosnu arhitekturu Europe, a sastoji se u tome da visoka razina institucionalizacije donosi stabilnost europskog kontinenta, sprečavanje sukoba, upravljanje krizama, te koordinaciju nacionalnih sigurnosnih politika. Ove dobrobiti sežu daleko iznad geopolitičkih razloga (Walt, 1997: 168).

Primanje država srednje Europe u NATO pomoglo je konsolidaciji demokracije i vladavine prava u tim državama, posebno kroz reformu civilno-vojnih odnosa. Aspiracija za članstvo baltičkih država i država jugoistočne Europe pomogla je njihovoj stabilizaciji. Indirektno, ali značajno, članstvo u NATO-u pruža jednu vrstu političke sigurnosti za ulaganja u članice, te tako potpomaže njihov gospodarski razvoj. Kapital koji je ušao u nove članice NATO-a osjeća se sigurnijim, te je to jedan od glavnih razloga zašto su ulaganja u ove države porasla. Proces ulaska novih članica u NATO i EU, tekao je gotovo usporedno, osim što je za članstvo u EU trebalo

učiniti mnogo veće reforme svih sektora društva, pa je članstvo u EU bilo ostvarivano kasnije. Nijedna nova članica nije postala članicom NATO-a, a da nije poslije ušla i u Europsku uniju, pa je članstvo u NATO-u za ove države bilo svojevrsni test sposobnosti ulaska u EU. Ovo je važan pokazatelj komplementarnosti procesa proširenja NATO-a i Europske unije.

NATO, osim svega navedenog odražava postojanje zajednice naroda koji dijele demokratske vrijednosti, djeluju kroz savjetovanja, odluke donose zajednički, te žele proširiti djelovanje i na druge države (Risse-Kappen, 1996: 147).

Kad je u pitanju treći krug proširenja NATO-a, trebao bi biti evolucijski, logičan nastavak prethodna dva kruga proširenja, te više tehnički proces, čija strateška važnost ne bi bila tolika, niti bi imao realne geostrateške implikacije. Zašto je tomu tako? Prostor Zapadnog Balkana, na koji bi se treći krug proširenja trebao odnositi, okružen je državama koje su članice NATO-a. No geopolitička važnost proširenja NATO-a na regiju Zapadnog Balkana ipak nije zanemariva. NATO, kao organizacija koja brine o sigurnosti i stabilnosti svojih članica, ali i Europe u cjelini, ne može dopustiti prostor trajne nestabilnosti u regiji okruženoj svojim članicama. Geopolitički učinci ovog kruga proširenja bili bi od velike koristi NATO-u, novim članicama i državama koje neće postati članice u budućem krugu proširenja, ali su članice Partnerstva za mir i moraju proći još dugi put reformi i ispunjavanja kriterija kako bi jednog dana mogle pokušati pristupiti NATO-u. Članstvo njihovih susjeda u NATO-u, bilo bi im poticaj na tome putu.

Daljnja djelovanja NATO-a, u strateškom smislu, koja će ključno određivati sigurnost europskog, ali i šireg euroazijskog prostora, neće se događati u regiji zapadnog Balkana, nego u međuprostoru između novih članica NATO-a i Rusije. Preciznije, bit će orijentirani na regiju istočne Europe i Kavkaza. SAD su, kao stožerna članica NATO-a, na summitu u Bukureštu željele uputiti i poziv za pristup u Akcijski plan za članstvo Gruziji i Ukrajini, no nije bilo moguće postići konsenzus u NATO-u da se odluka i doneše. Moguće članstvo ovih dviju država u NATO-u, Rusija smatra prijetnjom vlastitoj sigurnosti, a riješenost za akciju pokazala je u ljeto 2008. godine, kad je Gruzija silom pokušala vratiti pokrajine Južnu Osetiju i Abhaziju, koje se nalaze unutar međunarodno priznatih granica Gruzije ali su pod ruskom zaštitom, pod središnju vlast. Rusija se uključila u sukob na strani pokrajina, te priznala i njihovu proglašenu neovisnost. NATO se

12 Nazivi Stara i Nova Europa pojavili su se prvi put u govoru bivšeg američkog ministra obrane Rumsfelda. Rumsfeld ih je prvi put upotrijebio još krajem 2002. g., na vrhuncu transatlantskog neslaganja oko pitanja da li treba napasti Irak ili ne. Upotrijebio ih je kako bi označio i naglasio podjele koje su tada vladale u Europi. Starom Europom nazvao je države kao što su Njemačka, Francuska, Belgija, Luksemburg koje su činile dio jezgre Europske unije i bile protiv napada SAD-a na Irak. Novom Europom označio je drugi dio jezgre Europske unije – Italija, Španjolska i posebno Velika Britanija, a koje su tada podržavale napad na Irak. U međuvremenu, Italija i Španjolska su, nakon pada desničarskih vlada na izborima, promijenile stav o pitanju Iraka. Novu Europu također čine nove članice NATO-a i EU-a koje su najviše podržavale SAD u svim pitanjima, te bile najglasnija potpora SAD-u tijekom razdoblja najveće transatlantske podjele, 2002. i 2003. g.

svrstao na stranu Gruzije, ali nije se uključivao u sukob. Članstvo Ukrajine, kao mnogo veće i Rusiji važnije države, predstavljalo bi nepremostivu prepreku za stasanje Rusije kao velesile i nanijelo joj štetu, kad su u pitanju strateško i taktičko vojno, ali i političko djelovanje. Stoga u daljnjem odnosu NATO-Ukrajina i Gruzija-Rusija, te općenito NATO-Rusija treba tražiti moguće izvore ugroza europskoj sigurnosti, posebno u istočnoj Europi i na Kavkazu, ali i u cijeloj Europi

i dijelu Euroazije, jer je europska sigurnost nedjeljiva. Kraj Busheve ere i svjetska gospodarska kriza dovest će do određenog stupnja snižavanja ambicija SAD-a kad su u pitanju geopolitički i geoekonomske ciljevi na prostoru Euroazije, ali to nikako ne mora značiti da će NATO uzmaknuti u postupnom procesu daljnjeg proširenja na države u međuprostoru između svojih članica i Rusije, u strateški uvijek iznimno bitnim regijama istočne Europe i Kavkaza.

Literatura:

- Abramowitz, M., Hurlburt, H. (2002): Can the EU Hack the Balkans? A Proving Ground for Brussels, *Foreign Affairs* 81(5): 405-416
- Asmus, R., Kugler, R., Larrabee, S. (1993): Building a new NATO, *Foreign Affairs* 72(4): 28-40
- Asmus, R., Kugler, R., Larrabee, S. (1995): NATO Expansion: The Next Steps, *Survival* 37(1): 7-33
- Asmus, R. (2002): *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade itself for a New Era*, New York: Columbia University Press
- Balogh, A. (1997): The Atlantic Dimension of Central European Security, *Foreign Policy* 3(1): 18-28
- Barna, Z. (1999): Prospects and Problems for Further Enlargement of NATO, *International Security Challenges in a Changing World* 3(1): 39-50
- Black, J. (2000): *Russia Faces NATO Expansion – Bearing Gift or Bearing Arms?*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers
- Brown, M. (1995): The Flawed Logic of NATO Expansion, *Survival* 37(1): 41-56
- Chalmers, M. (1993): Developing a Security Regime for Eastern Europe, *Journal of Peace Research* 30(4): 427-444
- Cornish, P. (1996): European Security: The End of Architecture and the New NATO, *International Affairs* 72(4): 340-368
- Cornish, P. (2004): NATO: The Practice and Politics of Transformation, *International Affairs* 80(1): 63-74
- Cottey, A. (1995): *East-Central Europe after the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in search of security*. Basingstoke: Macmillan Press
- David, C. (1999): Fountain of Youth or Cure Worse Than Disease? NATO Enlargement: A Conceptual Deadlock, u: David, C., Levesque, J. (ur.): *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, Kingston: Mc Gill-Queens University Press, str. 9-25
- De Wijk, R. (1997): *NATO on the Brink of the New Millenium: The Battle for Consensus*, London: Brassey
- Drozdiak, W. (2005): The North Atlantic Drift, *Foreign Affairs* 84(1): 88-98
- Duffield, J. (1994): NATO's functions after the Cold War, *Political Science Quarterly*, 109(5): 763-787
- Fierke, K. (1999): Dialogues of Manoeuvre and Entanglement: NATO, Russia and the CEECS, *Millenium – Journal of International Studies* 28(1): 27-52
- Gardner, H. (2003): Aligning for the future: assertive unilateralism or concert of powers?, *Harvard International Review* 24(4): 56-61
- Gati, C. (2003): The Unfinished Revolution: East-Central Europe, Democratization and the Euro-Atlantic Community, *National Interest* 2(5): 23-38
- Gazdag, F. (1997): *The Visegrad Countries toward NATO*, Budapest: ISDS
- Gnesotto, N. (2003): EU, US: Visions of the World, Visions of the Other, u: Lindstrom, G. (ur.): *Shift or Rift? Assessing US-EU relations after Iraq*, Bruxelles: EU Institute for Security Studies, str. 21-42
- Gompert, D. (2003): What does America want of Europe?, u: Lindstrom, G. (ur.): *Shift or Rift? Assessing US-EU relations after Iraq*, Bruxelles: EU Institute for Security Studies, str. 43-76
- Gordon, P. (1996): Recasting the Atlantic Alliance, *Survival* 38(1): 40-54
- Hopkinson, W. (2001): *Enlargement: A New NATO*, Bruxelles: WEU Institute for Security Studies
- Kirschbaum, S. (1999): Phase II Candidates: A Political or Strategic Solution?, u: David, C., Levesque, J.

- (ur.): *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, Kingston: McGill-Queen's University Press, str. 97-215
- Kugler, R. (1999): Will Enlargement Succeed?, u: David, C., Levesque, J.(ur.): *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, Kingston: McGill-Queen's University Press, str. 51-78
- Levesque, J. (1999): NATO's Eastward Enlargement: An Instructive Historical Precedent, u: David, C., Levesque, J. (ur.): *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, Kingston: McGill-Queen's University Press, str. 157-167
- Medcalf, J. (2003): Cooperation Between the EU and NATO, u: Krause, J., Watanabe, L., Wenger, A. (ur.): *Unraveling the European Security and Defense Policy Conundrum*, Bern: Peter Lang, str. 75-92
- Michta, A. (1999): *America's New Allies: Poland, Hungary and Czech Republic in NATO*, Seattle: University of Washington Press
- Nelson, D. (1998): Civil Armies, Civil Societies, and NATO's Enlargement, *Armed Forces and Society* 25(1): 137-159
- Perlmutter, A., Carpenter, T. (1998): NATO's Expensive Trip East: The Folly of Enlargement, *Foreign Affairs* 77(1): 1-13
- Reiter, D. (2001): Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy, *International Security* 25(4): 41-67
- Risse-Kappen, T. (1996): *Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO*, New York: Columbia University Press
- Rotfeld, A. (2001): *The New Security Dimensions. Europe after the NATO and EU Enlargements*, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)
- Sandler, T., Hartley, K. (1999): *The Political Economy of NATO: Past, Present and into the 21st Century*, Cambridge: Cambridge University Press
- Schimmelfennig, F. (2003): *The EU, NATO and the Integration of Europe*, Cambridge: Cambridge University Press
- Schweller, R. (1994): Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In, *International Security* 19(1): 72-107
- Simon, J. (1995): *NATO: The Challenge of Change Enlargement: Opinions and Options*, Washington: National Defense University Press
- Simon, J. (1996): *NATO Enlargement and Central Europe: A Study in Civil-Military Relations*, Washington: National Defense University Press
- Solomon, G. (1998): *The NATO Enlargement Debate 1990-1997: Blessings of Liberty*, Washington: Center for Strategic and International Studies
- Spinant, D. (2000): *NATO Enlargements: Toward a Pan-European Security System?*, Bruxelles: NATO Office of Information and Press
- Vukadinović, R. (2002): Novi rusko-američki odnosi, *Međunarodne studije* 2(1-2): 5-20
- Walt, S. (1997): Why Alliances Endure or Collapse?, *Survival* 39(1): 156-179
- Weber, S. (2001): *NATO Expansion*. New York: Columbia International Affairs Online
- Williams, T. (2003): EU-NATO Cooperation in the Fight against Islamic Fundamentalist Terrorism, u Krause, J., Watanabe, L., Wenger, A. (ur.): *Unraveling the European Security and Defense Policy Conundrum*, Bern: Peter Lang, str. 93-109

Comparison of Geopolitical Significance of Post Cold War Rounds of Enlargement of NATO

PETAR KUREČIĆ

The Croatian Parliament, Croatia

Summary

In the Post-Cold War era, NATO enlargements occurred in two rounds. Ten new member states joined NATO. These enlargements represent a major asset to the building of new security architecture of the Post-Cold War Europe, after the dissolution of Warsaw Treaty and the USSR. Two rounds of NATO enlargement were very different by their territorial reach, regional determination, current circumstances inside the Alliance and the influence on geopolitical relations in Europe and the US-Russia geostrategic relations. NATO enlargements were precursory to the EU enlargements on ten post-communist European states. After the September 11, successful implementation of the second round of NATO enlargement became one of the strategic objectives in struggle against terrorism, led by the USA and its allies. The enlargement significantly changed relations within NATO as well as the very geopolitical balance in Europe. The security and stability zone expanded to the East and Southeast of Europe. NATO's influence has also spread over the border regions of Europe, even transcending those borders. Third round of NATO enlargement was announced at the NATO summit in Bucharest during which Croatia and Albania were invited to join the Alliance. The third round of NATO enlargement will probably refer to Macedonia, if it settles a dispute over its name with Greece. Given that NATO is to include the Western Balkans states, its role of a stabilization force will become even more important in this unstable area, particularly under the aspect problem of solutions to the problems connected with the independence of Kosovo and its consequences to the stability of the region. Future strategic challenges to the European security will be tied to the NATO-Russia relations, regarding the NATO's future ambitions in the Eastern Europe and Caucasus region. If NATO decides to invite Georgia and Ukraine to become its members, we can expect Russian reaction, which could lead to the period of whole scale and long-term instability in a large part of Europe, but also in a part of Eurasia.

Key words: NATO, the Post-Cold War era, the enlargement, geopolitical relations, Europe, Russia, security zone, Croatia, The Western Balkans, Kosovo